

GÜNTER GRASS, A NOBEL-DÍJAS

V A R G A I S T V Á N

A német irodalmat huszonnyolc év után újra nagy megtiszteltetés érte: egyik képviselője irodalmi Nobel-díjban részesült. S vajon az utóbbi három évtizedben ki más érdemelhette ki ezt az elismerést, mint Günter Grass? Mert ha alaposabban szemügyre vesszük a dolgok állását, akkor más a német irodalmárok közül nem jöhetett volna számításba. Ez a tény két dologra utal: az egyik az, hogy Günter Grass korunk kimagaslóan legnagyobb német írója, európai, sőt világirodalmi jelenség, és a másik az, hogy a többiek értéke a mai német irodalomban jóval elmarad Grassé mögött. Günter Grass írásművészetét több minősítőjelzővel illelhetnénk, de ezek közül néhány talán a legtalálóbb. Günter Grass írásművészete modern, mélyen német és politikailag-társadalmilag angazsált. Ez utóbbit egyesek egyenesen radikálisnak vélik.

Az író művei azért nevezhetők modernnek, mivel tudatosan szakított a hagyományos nagyrealista írástechnikával, és az idők folyamán, méghozzá elég gyorsan, kialakította a maga írásmódját. Amikor erről nyilatkozik, akkor kiemeli Luther barokk német nyelvezetét, valamint Alfred Döblin expresszionista írástechnikáját. Sokáig és kitartóan keresett magának követendő író-mestert, és Döblinben lelte meg. Esszét is írt ezen felfedezéséről *Az én mesterelem* címmel. Természetesen a mester csak a kezdeti segítséget nyújtotta, hamar kialakult sajátos stílusa, hogy aztán később már másokat befolyásoljon. Salman Rushdie például beismeri, hogy német író társától sokat tanult. Szatirikus hangvételű, esszéizáló, gyakran az erotikán túl a pornográfiába hajló, metaforákban és történetekben gazdag, időt és teret bontó, olvasmányos, egyes szakaszaiban szabad versre emlékeztető prózát ír Günter Grass. S ha ehhez hozzátesszük a lutheri német nyelv burjánzó tekervényeit, szókimondását és a jelzők hemzsegségét, akkor nagyjából feltérképeztük az új Nobel-díjas írásnak milyenségét és egyediségét.

Günter Grass német író, ami azt jelenti, hogy műveinek témája a németiség sorsának alakulása a huszadik században. S valójában ha alaposabban megvizsgáljuk eddig megjelent könyveit, azt tapasztalhatjuk, hogy jómaga és élményei, azaz a vele történtek szinte alig vannak jelen vagy csak nagyon áttételesen. A saját élményeit a nemzeti élmények szerves részének tekinti, sorsa mondhatni azonosul a németiség sorsával. Átélt a második világháborút (a véletlennek köszönhető, hogy életben maradt egy bevetés alkalmával), és ez volt talán az alapélmény számára. Vagy kulcsélmény volt a menekülsors? Mert ezt teszi később fogékonyra más nemzetek menekültjei sorsa iránt. Más szóval: Günter Grass a német nép történelmének krónikása kezdve a *Bádogdobtól*, amelynek témája a második világháború, *Az én évszázaddal* bezárólag, s közben ott van még többek között *A hosszú történet*, a német egyesítés története. Írónk mindig szenvedélyesen érdeklődött a történelem iránt, már gyerekkorában történelmi táblázatokat állított fel. A németiség sorsa iránti lankadatlan érdeklődéséhez szorosan kapcsolódik, és tulajdonképpen abból ered Günter Grass politikai-társadalmi angazsáltsága. Így aztán számára a német történelem nem magánügy, elefántcsonttoronyban folytatott vizsgálódás, hanem olyan ügy, amely a nyilvánosságot érinti. A történelem alakulását nagy empátiával követő író szenvedélyes moralista is, korunk egyik legnagyobb „tanítója”, aki szókimondóan fordul nyilvánosan, a kortárs médiumokat tudatosan felhasználva népéhez, és szemlélteti neki saját tanulságait, hogy népe ne botoljék meg újra, hogy ápolja és védje azt a demokratikus rendszert, amelyben most él, és amely mindig foltozgatásra szorul, mert még mindig sok benne a hiba, de egyelőre jobbat még nem ismer az emberiség.

Günter Grass nem bánik kesztyűs kézzel népével. Nyíltan szemére veti baklövéseit, elítéli és kigúnyolja tévedéseit. Épp ezért hazájában egyáltalában nem tartozik az egyértelműen befogadott német irodalmárok közé. Sokszor lehetett tanúja annak, hogy a külföldi értelmiség elismerő vastapsát elnyomta honfitársainak becsmérő fütyje. Természetesen hazájában is sokan értékelik, ha nem is szeretik művészetét, politikai angazsáltságát. Megnyilatkozott ez akkor is, amikor felröppent a hír arról, hogy megkapta az irodalmi Nobel-díjat. Mert mit szólhat egy német átlagpolgár akkor, amikor Günter Grass elutazik Stockholmba a díjat átvenni, és a Svéd Akadémián kijelenti: „A könyvégetés országából jövök.” Günter Grass politikus-irodalmár, egyenesen kötelességének tartja, hogy politizáljon, és nagyon sajnálja, hogy a fiatal alkotók nem követik őt ebben. Sok német szemében az is bosszantó, hogy mindenhez hozzászól, szinte sohasem dicsérőleg, hanem gúnyosan-oktatóan. Mert Németország gazdasági nagyhatalom, meg akar válni múltjától, az ifjú nemzedék már nem érez felelősséget Auschwitz miatt, de Günter Grass lépten-nyomon megakadályozza őket ebben. Meg kell hagyni, hogy ugyanakkor remekül bánik

a médiumokkal. Fáradhatatlanul nyilatkozik, csak a Springer-sajtó képviselőit utasítja el, igaz, ezeket a nyilatkozatokat olvasva számtalan ismétlődésre bukkanhatunk, de ez nem véletlen: az író tudja, hogy néhány dolgot igenis sokszor el kell mondani, hogy igazán közkinccsé válják. Hiszen választási hadjáratban is részt vett, de a szocialistákkal szakított. Egyszerűen olyan ember, aki képtelen elviselni bármely autoritást, amely korlátozná az alkotásban és kinyilatkozásban. Végeredményben, mint a sajtóvisszhangból kiderül, a Nobel-díj egy újabb alkalom volt a politizáláshoz, a díjazott alkotások, mint művészi produktumok, a háttérbe szorultak. És újra a politikus-író került előtérbe. Sajtókonferenciákon az író irodalmi kérdések feltevésére buzdítja az újságírókat, de azok csak politikai jellegűeket tesznek fel neki. Mert vannak olyanok, akik úgy vélik, ez alkalommal a Nobel-díj odaítélése valamilyenfajta politikai gesztus volt. Az igazi olvasók azonban tudják, a társadalmi angazsáltóság szépirodalmi megfogalmazása nyert elismerést. Ez a nézet a helyénvaló. Günter Grass is magát írónak tartja.

A bizottság indoklása szerint Günter Grass az irodalmi Nobel-díjat eddigi életművéért kapta. S ehhez az életműhöz tartozik a múlt év nyarán megjelent legújabb könyve is, *Az én évszázadom*. Már tavasszal a lipcsei könyvvásáron a szerző felolvasott belőle részleteket, és felkeltette az érdeklődést. Akkor már a könyv befejező szakaszában volt, immár három éve dolgozott rajta. Húsvétra tervezte befejezni, májusban került sor a nyomdai munkákra. A könyvet akkor vagy négyszázötven oldalra tervezték, már akkor huszonhárom fordítást jeleztek és remélték, hogy még 1999 folyamán huszonegy országban megjelenik. A jelenlegi magyarországi könyvkiadás milyenségét jelzi a tény, hogy magyarul a könyv valójában már az ősszel megjelent. Nagy teljesítmény. A már említett lipcsei rendezvényen a Steidl kiadó, Günter Grass kiadója közölte, hogy a könyv száz történetet tartalmaz, belőle kerekedik ki századunk regénye, egy könyv, amely századunk száz évét mondja el. Még a könyv megjelenése előtt a szerző elmondta, hogy századunkat örültnek, pusztítóknak és reményteljesnek tartja. Különböző emberek „bőrébe bújjik”, és elmondhatja velük történeteiket azzal, hogy a könyv második felében az elbeszélő személy gyakran ő maga. A német kiadás egy változatához a szerző mindegyik fejezethez egy-egy saját akvarelljét mellékel. Günter Grass ajándéka az embereknek a század végén. Hogy okuljanak belőle.

Mert a könyv minden során érezhető az a törekvés, hogy a németek tanuljanak a történelemből. *Az én évszázadom* a németység sorsát mondja el a huszadik században száz történetben. Günter Grass, bár merőben új külső formában szól az olvasóhoz, változatlanul moralizáló írónak mutatkozik. Saját bevallása szerint hosszan tartó előkészületek, elsősorban irattári böngészések előzték meg a könyv írását, és ezek folyamán talán arra a megállapításra jutott,

hogy a németiség szemszögéből nézve a huszadik század elsősorban annak első fele, valóságos téboly volt. Németország két világháborúban vett részt, a másodikat ő indította meg, és mérhetetlen szenvedést okozott más népeknek és önmagának. Hogy aztán a század második felében ezért vezekeljen a maga módján. Günter Grass ezeket a tényeket történeteinek keresztül eleveníti meg, és teszi hiteles regényvilággá. A történetek mindig remekül tömörített megemlékezések formájában bontakoznak ki. A szerző a történelmet úgymond „alulról” akarta láttatni, tehát a történetek elbeszélői majdnem mindig hétköznapi emberek, ahogyan az író mondja, nem olyan emberek, akik a történelmet alakították, hanem akikkel a történelem „megesett”. Egyesek áldozatok, mások menekültek, de vannak közöttük szörnyű dolgok elkövetői is.

Az én évszázadom korántsem a legjobb alkotása Günter Grassnak. Igazában nem is regény, hanem didaktikus szándékkal irodalmasított történelem. A *Bádogdob* esztétikai értékei mögött messze elmarad, de ugyanakkor azt is el kell ismerni, hogy olvasmányossága, időszerűsége, művészi megjelenítő ereje és komplex jellege miatt sokan fogják elolvasni mindenekelőtt Németországban – mert *Az én évszázadom* elsősorban „német” könyv –, de más országokban is. Günter Grass azt szeretné, ha más kortárs alkotók szintén vállalkoznának arra, hogy elbeszéljék, hogyan élték meg, és milyennek látják századunkat. Így egy csodálatos könyvtár jönne össze az utókor számára. Az utolsó évet könyvében a szerző még 1952-ben elhunyt anyjával beszélgeti el. Ő kissé furcsállja, hogy fia élőként vette be történeteibe, és azt mondja: „Hagyd csak Dadó – mondtam a lányomnak –, így legalább nem jut eszébe még nagyobb bolondság. Merthogy ez ilyen. A legképtelenebb dolgokat eszeli ki. És muszáj neki mindent eltúlozni. El sem tudom hinni, amit az összehord . . .”